

J. JABLONSKIS KALBININKAS IR MOKYTOJAS

Z. KUZMICKIS

Jonas Jablonskis buvo ne tik didis kalbininkas, bet ir didis lietuvis patriotas demokratas, kovojęs XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje dėl lietuvių kalbos nacionalinių teisių. Tokį aš jį pažinau, studamas į jo lietuvių kalbos kursus. Tai buvo jau paliejęs, didelį gyvenimo ir kultūros kelią iškeliavęs žmogus, tačiau jo veido išraiškoje buvo dar tiek gyvumo, o kalboje tiek paprastumo ir nuoširdumo, kad jautei to išnykusio vyro gyvenimo paradoksą: „Nesveikame kūne — sveika ir stipri dvasia“.

Išklausinėjęs, iš kur esu kilęs, ką baigęs, J. Jablonskis įrašė mane į savo klausytojų sąrašą. Pradėjome darbą. Į salę, kurioje rinkdavomės jo paskaitų klausyti ir dirbti, J. Jablonskį įveždavo krėslė. Krėslas sustodavo prie stalo, ir mūsų mokytojas imdavosi darbo.

J. Jablonskio veide švietė nuoširdi tėviška šypsena; jo akys spindėte spindėjo. Žila barzda puošė jo rimtą veidą. Visa jo išvaizda mums keldavo kažkokios ypatingos pagarbos. Buvome ir patys išdidūs, turį tokį mokytoją.

Kas žymėjo J. Jablonskio mokymo darbą? Visų pirma griežtumas ir reiklumas. Reikalavo iš mūsų punktualumo, darbštumo ir tvarkingumo. Vėlavusius į paskaitas pabardavo ir tuo pačiu visus mus pamokydavo tvardyti. Atsimenu, viena klausytoja mergina buvo padavusi jam sąsiuvinį subraižytą ir šiaip netvarkingą. Gražindamas jai sąsiuvinį, J. Jablonskis labai supyko ir pavadino ją betvarke. „Tokių betvarkių nė vyrai neturėtų vesti“, — pridėjo baigdamas.

Jablonskis mums dėstė bendrąjį lietuvių kalbos kursą. Kalbotyros įvadą skaitė Kazimieras Būga, o lietuvių literatūrą — Liudas Gira.

Dėstė J. Jablonskis savo dalyką praktiškai, stengdamasis lyginti mūsų literatūrinę kalbą, kad ji būtų, jo žodžiais tariant, žmoniška. Liaudies kalba buvo J. Jablonskiui tasai aruodas, iš kurio turėjo semtis medžiagos ir rašytojas, ir kalbininkas. Nuolat kartodavo jis mums tą tiesą, skatindamas skaityti Juškos ir kitų surinktas dainas, pasakas, patarles, priežodžius.

Brangino J. Jablonskis ir rašytojus klasikus, nes jie geriausiai esą įsijautę į žmonių kalbą. Iš savo klasikų — aiškino mums jisai — mokosi

literatūrinės kalbos visų kultūringų tautų mokytiniai, iš savų literatūros klasikų turime mokytis kalbos ir mes. Geriausiais mūsų rašytojais klasikais J. Jablonskis laikė Valančių ir Žemaitę; iš jų jis patarė mums labiausiai mokytis tėvų kalbos.

Eidami praktiškai kalbos dalyką, nagrinėdavome rinktinius tekstus, dėdamiesi į galvas reikšmingesnius žodžius ir posakius. Nemažą vaidmenį tame darbe vaidino ir vertimai. Įdomu, kad ir čia J. Jablonskis stengėsi būti mokytojas praktikas. Jis duodavo mums versti pamokomojo pobūdžio tekstų kaip, pavyzdžiui, Smailso „Būdo įtaką“, „Šeimos įtaką“, „Pareigą ir tiesumą“, „Vyriškumą“. Duodavo taip pat versti gamtininkų raštus. Man pačiam teko versti tokius straipsnelius, kaip „Uodas“, „Arklys“, „Gandras“, „Vandeninis voras“.

Daug dėmesio kreipė J. Jablonskis į mūsų savarankiškus darbus, kuriuos rašydavome daugiausia namie. Temų gaudavome įvairių. Rašydavome protavimų — tokių, kaip „Lauke dvokia, stale kvepia“, „Atsitikimas“, „Chrestomatija ir gramatika“, „Egoistas ir altruistas“. Rašydavome ir aktualiomis temomis, pavyzdžiui: „Pirmasis Lietuvos mokytojų kongresas“, „Ko mums daugiausia trūksta tuo tarpu“. Būdavo taip pat ir literatūrinių temų: „Ožkabalių dainų“ mergelė“, „Keturakio komedijos „Amerika pirtyje“ turinio išdėstymas“, „Teigiamųjų vyrų tipai Žemaitės raštuose“, „Žemaitės ir Biliūno siužetai“, „Mano mėgstamieji raštai“ ir kt.

Gražindamas rašinius, J. Jablonskis plačiai nagrinėdavo mūsų klaidas. Kovodamas su rašybos klaidomis, jis duodavo mums ir diktantų. Kovodamas su kalbos klaidomis, be vertimų, duodavo ir atpasakojimų; tekdavo atpasakoti pasakėčias („Gegutė ir gaidys“) ir šiaip straipsnelių (pavyzdžiui, „Lakštingalos giesmė“).

Mūsų rašomieji darbai buvo J. Jablonskiui pagrindas jo praktikos kursui. Klaidų analizę jis paremdavo visa eile liaudies posakių ar tautosakos pavyzdžių. Analizuodami tuos pavyzdžius — ir paties J. Jablonskio duotus, ir mūsų surastus — priedavome konkrečias išvadas.

Fonetikoje svarbiausias dalykas mums buvo kirtis. Nustatę keturias daiktavardžių kirčiuotes, žiūrėjome, kuris žodis kuriai kirčiuotei priklausė. Buvome įsidėmėję nemaža I kirčiuotės daiktavardžių, inteligentų dažnai kirčiuojamų kitomis kirčiuotėmis. Tai buvo tokie daiktavardžiai, kaip *ýda, rúšis, próga, óda, áudra, káina, gáida* (dabar dalis tų žodžių kirčiuojama dvejai). Žiūrėjome taip pat, kad kirčio nebūtų daiktavardžio priesagoje (ne gerōmis žmonōmis, bet — geromis žmonomis).

Priesagą „inink“ kirčiuodavome, žiūrėdami to pat žodžio, neturincio priesagos, kilmininką: *kilmiū — kilminiñkas, įnagių — įnagininkas, kampū — kampiniñkas, girių — girininkas* (išimty: *dažnininkas, pūlkininkas, pirmininkas*. . .).

Morfologijoje J. Jablonskis mus mokė atsargiai naudotis tarmybėmis. Jis, pavyzdžiui, nepatarė vartoti literatūrinėje kalboje einamųjų vidaus vietininkų (*miškan — miškuosna, susirinkiman — susirinkimosna*), teikdamas čia prielinksnines formas: *į mišką — į miškus, į susirinkimus*. Jei kas užsispirdavo vartoti einamuosius vietininkus, tam Jablonskis patardavo

bent būti nuosekliam: nepatardavo, pavyzdžiui, šalia formos *miškan* vartoti formą *į mišką, į miškų*; patardavo šiuo atveju naudotis ir supinu (siekiniu): eina *artų, skaitytų*. Čia pat J. Jablonskis pažymėdavo, kad senoviniai einamieji vidaus ar pašalio vietininkai kai kuriais atvejais išvirstarieveiksmiais, paprastai įgydami perkeltinę reikšmę; pavyzdžiui, „kelti *aikštėn*“, „paimk jį *nagan*“, „mesk *žemėn*“, „eik *velniop*“, „dienaėjo *vakarop*“ ir t. t.

Daug kalbėdavomės ir žodžių darybos klausimu. Pavyzdžiui, jei priegėtas daiktavardis padaromas iš veiksmažodžio, tai iš tokio daiktavardžio daryti antrą veiksmažodį laikydavome klaida: *piovė* — *piovėjas* (nėra *piovėjauti*), *rinko* — *rinkėjas* (nėra *rinkėjauti*). Tos rūšies veiksmažodžiai padaromi tik iš grynujų daiktavardžių: *uoga* — *uogauti*, *grybas* — *grybauti*, *šienas* — *šienauti*, *vergas* — *vergauti*. . . Todėl atmesdavome, laikydami netaisyklingais, tokius veiksmažodžius kaip *mokytojauti*, *girtuokliauti*, *ganytojauti*. . .

Daugiausia dėmesio J. Jablonskis skyrė sintaksei. Čia mūsų buvo daug kalbėta apie linksnių vartojimą. Be kitų, man įstrigo į atmintį vardo, arba paaiškinamasis, kilmininkas. J. Jablonskis kreipė mūsų dėmesį į tokius liaudies posakius, kaip „*uodo nabagas*“, „*eglės medis*“, „*tėvo nabašninkas*“. Iš tų posakių nuosekliai eidavome į tokius posakius, kaip „*girtybės yda*“, „*Švyturio*“ bendrovė“, „*miško pasaka*“, „*mokytojo kandidatas*“ ir kt.

Iš sudėtinių sakinių J. Jablonskis ypačiai pabrėždavo tikslo aplinkybės sakinį, išlaikiusį senovės konjuktyvinę formą: pagal lotynų kalbos sakinį „*Edimus, ut vivamus, non vivimus, ut edamus*“ sakome „*Valgome, kad gyventume, o ne gyvename, kad valgytume*“. Pavartota čia bendratis (kad *gyventi*, kad *valgyti*) buvo, kalbant J. Jablonskio žodžiais, „*mirštamoji nuodėmė*“; tos vienos klaidos užtekdavo, kad gautum nepatenkinamą pažymį (2).

Aiškindamas prielinksnių vartojimą, J. Jablonskis ypačiai pyko dėl per plataus naudojimosi prielinksniu *sulig*. Pasakymus *sulig reikalo*, *sulig mano nuomonės* patardavo keisti pasakymais *pagal reikalą*, *mano nuomone*. Bendrai kalbant, tą prielinksnį laikė vartotinu tik su įnagininku lyginimui ar laikui žymėti: *sulig tavim aukštumo*, *sulig ta diena*.

Šiandien tie dalykai atrodo paprasti ir visiems žinomi; anais laikais panašios rūšies klaidų inteligentai darydavo dažnai, ir J. Jablonskio čia buvo padaryta nemaža.

Rūpėjo J. Jablonskiui ir kalbos stilius. Kalba jam turėjo būti ne tik taisyklinga, bet ir sklandi, ir skambi, maloni klausytis.

J. Jablonskis nebuvo užsidarėlis, atitrūkęs nuo visuomenės, nuo žmonių; priešingai, jų pasigesdavo, laukdavo, ilgėdavosi. Domėjosi leidžiama spauda, įvairiais visuomenės dalykais. Buvo gilaus proto žmogus, realistas praktikas, drąsus savo tvirtinimais ir griežtas įvairaus plauko tinginiams ir savimyloms.

Rašydamas darbą „*Ko mums daugiausia trūksta tuo tarpu*“, be ko kita, pažymėjau: „*Vidaus valstybės gyvenimui esame reikalingi gerų įstatymų, tvarkančių piliečių gyvenimą; trūksta mums ir pačių to darbo žmo-*

nių — juristų. Apskritai kalbant, trūksta mums kiekvienoj darbo šakoj specialistų. Bet taip kalbėdamas, visai nenoriu pasakyti, kad esame tinginiai, negabūs ir nekultūringi žmonės“. Ties ta vieta J. Jablonskio buvo pažymėta: „Esame tinginiai, nekultūringi, mažos energijos žmonės. Ne visa darome, kas darytina“.

J. Jablonskis buvo aušrininkas, rašęs dar draudžiamajai lietuvių spaudai. Todėl, kalbant apie jo pažangumą, reikia jį vertinti tokių žmonių draugėje kaip Maironis, Kudirka, Žemaitė. Proletariato klausimas dar nebuvo J. Jablonskiui iškilęs, nors ir šiuo atveju jo būta pažangesnio už kitus.

Imu pavyzdį iš savo rašomojo darbo tema „Žemaitės ir Biliūno siužetai“. Rašydamas apie Biliūno kūrybos siužetus, pažymėjau: „Kova dėl būvio — Biliūno piešiamo gyvenimo turinys. Jo darbininkai, vargų spaudžiami, streikuoja mieste. Jo ir Laurynas tragiškai savo gyvenimą baigia. Policija caro vyriausybės vardu ne lietuvius baudžia, malšina, bet proletariatą, juodojo darbo žmones. Ir kiek užuojautos, kiek širdies parodo rašytojas tiems darbininkams, sunkųjį vargą dėl dykaduonių ponų vargstantiems. („Pirmutinis streikas“, „Be darbo“). Šitas mano rašinys J. Jablonskiui patiko. Jo gale jis paliko savo prieraišą: „Šios rūšies rašiniai turi būti Tamsos arklas. Patariu dirbti, skaityti, galvoti. . . ir toliau. J. J.“.

Kitą savo darbą tema „Mano mėgstamieji raštai“, baigiau žodžiais:

„Skaitydamas Biliūną, Kanopnickienę, Turgenevą, tuoj matai, kad iš tikrųjų yra kas keista žmonių gyvenime. Neteisybė, nuoskaudos visada persekioja vienus, kiti vėl, lyg slibinai, smaugia silpnuosius, gyvena jų prakaitu, darbu. Ir tie žmonės, kurie mokomai veikia visuomenę, kurie pasauliui piešia tikruosius gyvenimo vaizdus, tuos kruvinus, dvokiančius vaizdus, tie žmonės, kurie aiškiausiai parodo visuomenei, kas daroma ir kas darytina, kaip gyvenama ir kaip gyventina — tie žmonės privalo mums būt visada brangūs: jie yra gyvenimo apaštalai“.

J. Jablonskis ir to darbo apačioje įrašė: „Daug tiesos pasakyta. J. J.“.

Per paskaitas J. Jablonskis paliesdavo ir visuomenės klausimus. Nemėgo jis žmonių, kandžiojančių iš pasalų. Kartą jį buvo netaktiškai įskaudinęs spaudoje prelatas A. Dambrauskas, išplūdęs „kinų mandarinu“ ir pasirašęs slapyvardžiu. J. Jablonskis, pasirašęs slapyvardžiu „Kirvelis Nusmuko“ atsakyme „Kaip nereikėtų kritikuoti“ vienoje vietoje taip rašė: „Kalbininkai turi, matyt, daug patvaros, tad turėkit jos ir jūs: barkite, barkite, plūskite, plūskite — be naudos toks darbas negali pasilikti — bent jums arba kitiems tų mandarinų smerkėjams. . . Bet dar geriau padarysit, jei užuot plūdėsi ir tyčiojėsi, imsit darbą dirbti. Darbo yra Lietuvoje didelė daugybė: jo yra užtektinai ir kalbininkams ir antikalbininkams, mandarinams ir antimandarinams, tik dirbkite ir dirbkite kaip reikiant. . . Rašydamai apie vieną kitą kalbininką, nesinerkit iš kailio, bėkraipydami jų mintis ir pasakymus“.

Atsimenu, kaip tik tuo laiku per vieną savo paskaitą J. Jablonskis kalbėjo apie kultūringo kritiko etiką. Neliesdamas pavardės, J. Jablonskis palietė ir A. Jakšto straipsnį ir, gerokai pyktelėjęs, pridėjo: „Vis tiek, kas jis būtų: kad ir kunigas, kad ir prelatas — bedievis, pasakysiu!“.

Būdamas patriotas, J. Jablonskis niekada nebuvo siauras nacionalistas, šovinistas. Nekentė žmonių, niekinusių kitas tautas. J. Jablonskio čia būta didelio toleranto ir gynėjo. Ne kartą jis tardavo mums imtis pavyzdžiu kitas tautas, turinčias daugiau kultūros. Su visomis tautomis jis kvietė gyventi geruoju, kaimyniškai. Užsistodamas, pavyzdžiui, žydų tautą, jis 1923 m. rašė „Lietuvos žiniuose“:

„G. Rutenbergas, „Simano Daukanto“ autorius, žymus mūsų žydas, savo straipsnyje nusiskundžia, kad keli Šiaulių „didvyriai“ ėmę ir ištepe ar „išmurzinę“ naktį žydų iškabas. „Didvyriams“ nepatikusi tų iškabų kalba.

Toks vieno kito kovojimas su kitos kalbos iškabomis, tokia neapykanta žydams ir šiaip Lietuvos nelietuviams negalėjo patikti ir „Lietuvos žinių“ redakcijai, kaip negali patikti toks dalykas ir šiaip kultūringam žmogui, padoriam krašto piliečiui, ir pati (redakcija) suniekino tos rūšies „didvyrių pasiprocevojimą“.

G. Rutenbergas, Lietuvos pilietis, pasielgė kultūringai, taip pat pasielgta šiuo tarpu ir „Lietuvos žinių“ redakcijos. Tie „didvyriai“, kad ir rašo kiti juos tiesiog didvyriais, pasielgė nekultūringai“.

1921 metais buvo iškilmingai atidaryti Kaune aukštieji kursai. Tų kursų atidaryme dalyvavo ir J. Jablonskis. Atsimenu jį kaip šiandien besėdintį savo krėse ir giliai susijaudinusių. Juk tai buvo pirmoji lietuvių aukštoji mokykla, apie kurią buvo tiek svajota! J. Jablonskis buvo taip susijaudinęs, jog negalėjo kalbėti. Jo trumpą sveikinimą paskaitė kiti. „Aukite, tarpkite, dirbkite“— rašė J. Jablonskis mums, jaunėliams. Žiūrėdamas į mus, senelis verkė.

Jis buvo jautrios ir geros širdies. Santykiuose su kitais paprastas, nuširdus, kuklus. Mane, pradinės mokyklos mokytojo sūnų, labai užjautė ir aprūpino darbu. Gerą rekomendaciją davė „Medicinos“ žurnalo redakcijai, o paskiau — „Lietuvos“ dienraščio redakcijai, kur įtaisė mane kalbos žiūrėtoju. Ne kartą kviesdavo mane atspėjamu laiku jo aplankyti.

Pasidariau lyg koks ryšininikas tarp J. Jablonskio ir laikraščio redakcijos. Jis duodavo per mane savo straipsnių, ragindamas ir mane rašyti. Kada imdavausi knygų recenzijų, J. Jablonskis mane pagirdavo, paskatindavo ir toliau recenzuoti. Buvo vienu metu išėjusios iš spaudos nauju leidiniu J. Jablonskio redaguotos „Pasakėčios“. Parašiau recenziją, kurioje iškėliau keletą savo abejojimų. Į tą recenziją gavau šitokią Jablonskio laišką, rašytą 1927 m. gruodžio 16 d.:

„Brangusis! Sveikas gerai padarei kiek parencenzavęs „Pasakėčias“ („Liet.“ Nr. 283). Dėl šio to čia noriu pasiaiškinti bent laišku.

Pats aš esu rašomosios tarmės žmogus. Žodis **dėl** mano paties tarmėje yra tariamas įvairiai: **del ko, del to, kodėl, todėl, todėlliai**. Dėl šitos smulkmenos aš ėmiau kiek svyruoti, pradėjau tą žodį rašyti kaip žodį **vėl**, nes mano **dėl** daugelyje vietų tikrai yra taip tariamas (su *é*). Žemaičiai sako, rodos, „*visdėlto, kodėl...*“ Jei **del, todėl** reikalautų viena **kokia mūsų rašybos taisyklė**, tad nė šito mažmožio nebūčiau lietuš tame savo redaguotajame rašinyje.

Mano paties krašte, kiek šiuo tarpu atsimenu, būvardžio **bevardę giminę** žmonės vartoja tik **vardininkui** ir **galininkui**. Pasakymas „*nieko pikta*“ tam tikru laiku buvo mano pradėtas vartoti iš kelių **rytų aukštaičių tarmių**. Tose jų tarmėse, bent vietomis, bevardė giminė yra visai nelinksniuojama: nieko **pikta**, niekam **pikta**, niekuo **pikta**. Mano senuos leidinius **bevardė giminė** dėl mano neapsižiūrėjimo buvo imta vartoti tiktai **trims linksniams** (nom., gen., acc.). Čia pasitaisau.

Dėl rašybos dalykų „*bjaurus, papjauti*“ kokios reformos daryti pats aš, priėmęs vilniškę rašybą, nebegaliu. Bendrąjį rašybos dalyką, kiek girdėjau, pasiima atskiras žmonių būrelis į savo rankas. Bendrųjų rašybos taisyklių laikysiuosi tų, kurios bus daugumos priimtose. Vis dėlto turiu pasakyti, kad ir žemaičių žodžiuos **apjoti** ir **pjauti** priebalsis **p** ne vienaip yra tariamas; ne vienaip šitais atvejais ir Žemaitė rašydavo rankraščiuose („*bijaurus, spijauti ir apjuosti*...“).

Rašau dabar: pažiūrėk, *bene ką* rasi, *bene arklį* gausi... Čia **ne** skirti nuo **be** bent dabar nebemoku.

Buvo pradėję rašyti ar kalbėti apie lietuvių kalbos mokytojų **suvažiavimą**. Jokių tikresnių žinių apie tai neturiu. Jei tikrai tų žinių yra, duok Tamsta jų bent vieną ir man.

J. Jablonskis“

Šitas laiškas ir vėl parodo, kad J. Jablonskio joku būdu nebūta tuo „kinu mandarinu“, kuriuo jį buvo pravardžiavęs 1920 metais Dambrauskas. Priešingai: kur reikia, jis būdavo visuomet sukalbamas, nuolaidus, bet visuomet kultūringas, rimtas, nuoseklus.

Įstojęs į universitetą studijuoti, vėl buvau susitikęs su J. Jablonskiu, jau tikroju profesorium. Pasinėręs į galybę kitų mokslo dalykų, nuo J. Jablonskio buvau kiek nutolęs, bet kontakto nepametęs. Mano baigiaamuosiuose valstybiniuose egzaminuose dalyvavo ir J. Jablonskis.

Vėliau teko man garbė dirbti drauge su J. Jablonskiu dviejose komisijose: terminologijos ir rašybos. Stebiuosi, prisiminęs, kaip karštai ir kartu taktiškai, tikrai kultūringai laikėsi tose komisijose J. Jablonskis. Apibendrinimuose būdavo atsargus. Iš kitų reikalaudamas gero darbo, ir pats, ką darydamas, darė gerai. Buvo kalbininkas praktikas, savo laiku skersai ir išilgai išvaikščiojęs, išvažinėjęs visą Lietuvą, pažinęs jos žmones, jų rūpesčius, darbą, o ypačiai jų kalbą. Spręsdamas kurį kalbos klausimą, J. Jablonskis visuomet galvodavo, kaip čia pasakytų žmonės. Gyvoji liaudies kalba buvo jam nesugriaunamas argumentas ir neišsemiamas kalbos aruodas.

J. Jablonskis, pažangus kalbininkas ir mokytojas, nutiesė kelius pažangiajai kalbos tyrėjo minčiai ir jos praktinių išvadų skleidėjo darbui plačiojose liaudies masėse. Tarybinė liaudis niekada neužmirš savo didžiojo demokrato mokslininko ir mokytojo.